

George Lakoff – Mark Johnson

Metafory, kterými žijeme

(Metaphors We Live By, 1980)

Vlivná práce představitelů americké kognitivní lingvistiky, ukazující metaforu jako obecný princip lidského konceptuálního systému, který stojí v základu myšlení, chování, rozumění a lidské konstrukce skutečnosti a paralelně také v základu sémantické struktury jazyka (a jazyků); prostřednictvím zkoumání systému metaforických vyjádření v jazyce lze podle autorů zkoumat i konceptuální systém daného kulturního společenství.

¹ Specifický způsob formulace (X je Y) i zápisu (verzálkami) je v knize (a pak i v úzu dalších autorů, kteří se metaforou v kognitivním rámci zabývají) vyhrazen právě pro pojmovou metaforu. — Překladaťel upozorňuje

V předmluvě a v 1. kap. (Pojmy, kterými žijeme, 15–18) autoři formulují základ svého pojetí metafor (a současně i porozumění světu a lidské mysli vůbec), přehodnocující dosavadní západoevropskou tradici. Na rozdíl od obvyklého chápání v poetice či rétorice pro ně metafora není věcí zvláštního užívání jazyka, nýbrž jevem přítomným v našem každodenním myšlení a konání. Metaforickou povahu má sám lidský pojmový systém: metafora tedy není primárně záležitostí jazykových vyjádření.

Pojmy (*concepts*) nejsou jen věcí intelektu, strukturují veškeré lidské vnímání, prožívání, rozumění a chování. Svůj pojmový systém (a jeho metaforický základ) si běžně neuvědomujeme; zdrojem poznatků o něm však může být právě studium jazyka. Metafora u Lakoffa a Johnsona neznamenaá oproti běžnému úzu jednotlivé (jazykové) metaforické vyjádření, nýbrž metaforický pojem (*metaphorical concept*). Takovým pojmem je např. metafora SPOR/ARGUMENTACE JE VÁLKA,¹ což znamená, že o sporu/argumentaci se jako o válce mluví; to lze vyvodit např. z vyjádření: To, co tvrdíš, se nedá *obhájit*. — *Napadl každou slabinu* v mé argumentaci. — Nikdy jsem ho v debatě *neporazil*. (16). Ale nejen to, o dané činnosti jako o válce také uvažujeme: víme, že v ní lze mít svou strategii a taktiku, partnera v diskusi chápeme jako protivníka v boji, který má být poražen, apod. V naší kultuře pojem války konvenčně strukturuje pojem sporu/argumentace a určuje činnosti, k nimž při vedení sporu dochází. Pro srovnání autoři předkládají k úvaze možnost, že by se v nějaké kultuře spory a polemiky chápaly např. jako tanec: byly by pak prožívány a verbalizovány zcela jinak (17).

Metaforická vyjádření v rovině jazyka nejsou nahodilá, vážou se k různým aspektům daného pojmu systematicky: lze jich tedy využít pro pochopení jeho povahy a struktury (2. kap., 19–21).

Pod hlavičkou ČAS JSOU PENÍZE je v tomto smyslu charakterizován celý koherentní systém metaforických pojmů a jim odpovídajících výrazů (srov. *utrácet, investovat, rozpočítat, stát* — přímá souvislost času s penězi, dále *využít, zbývat dost, nechat si v záloze* — chápání času jako omezeného zdroje, dále *mít, dát, ztratit, děkuji za* — usouvztažnění času s cenným zbožím). Tato systematičnost, umožňující člověku pochopit pojem komplexně z určitého aspektu, však zároveň zakrývá aspekty jiné: ztrácí se ze zřetele např. to, že „protivník“ v debatě je člověk, který nám poskytuje svůj čas, tj. cenné zboží, ve snaze o vzájemné porozumění. Metafora tedy umožňuje pochopit danou skutečnost vždy pouze částečně, z jistého hlediska: ostatní „ukrývá“ (3. kap., Metaforická systematičnost: zvýrazňování a ukrývání, 22–25).

Autoři rozlišují trojí typ metafor. První představují metafory strukturní, kdy je jeden pojem metaforicky strukturován na základě jiného (spor/argumentace — válka, čas — peníze). Druhým typem jsou metafory orientační (4. kap., 26–34), nazvané podle toho, že jsou dány prostorovou orientací lidského těla. Opozice nahoru—dolů, dovnitř—ven, vpředu—vzadu, směrem k— pryč od, hluboký—mělký, centrální—periferní vycházejí z podoby našich těl a způsobu jejich fungování v prostoru (vzpřímenost, chůze apod.). Každá z opozic se uplatňuje v souladu s naší fyzikou, ale i kulturní zkušeností jako základ metafory organizující celý rozsáhlý systém pojmů. Opozice nahoře—dole tak figuruje mj. v těchto okruzích: ŠŤASTNÝ JE NAHOŘE, SMUTNÝ JE DOLE (srov. např. Dnes se mi *zvedla* nálada. V poslední době jsem úplně *na dně*.), ZDRAVÍ A ŽIVOT JSOU NAHOŘE, NEMOC A SMRT JSOU DOLE (Je *na vrcholu* zdraví. Jde to s ním *dolů*.), MÍT AUTORITU NEBO SÍLU JE NAHOŘE, BÝT PODROBEN AUTORITĚ NEBO SÍLE JE DOLE (Měla *nad* ním úplnou *nadvládu*. Převzal *nejvyšší* velení *nad* celou armádou.). Základem orientačních metafor je přímá fyzická zkušenost: skleslý postoj obvykle doprovází smutek, depresi, v nemoci či únavě člověk uléhá, v mdlobách a nevolnosti se hroutí, smrt vzpřímený postoj zcela vylučuje, porážka v zápase je spojena s pozicí na zemi, „pod“ vítězem. Co pokládáme za žádoucí — život, zdraví, síla, pocit štěstí, úspěch, moc, velké množství, to je přirozeně spjato se vzpřímeným tělem a s orientací nahoru. Významné prostorové dichotomie a orientační metafory probíhají napříč všemi kulturami, avšak tím, které pojmy jsou chápány kladně a které záporně, které orientace jsou důležitější apod., se kultury mohou lišit (5. kap., Metafora a kulturní koherence, 35–38). Někde je např. orientaci nahoře—dole připisována menší závažnost než v naší západní kultuře, jako zásadnější se jeví např. centrálnost nebo rovnováha. Specifické osobní či skupinové hodnoty mohou být

na problematičnost jednoznačného překladu klíčového výrazu „argument“ pro bohatství významů, které vyjadřuje (argument, argumentace, spor, hádka, polemika, debata, diskuse aj).

k systému hlavního kulturního proudu v opozici (autoři uvádějí jako příklad komunity mnišských řádů), jsou však koherentní s významnými orientačními metaforami dané kultury (lze je např. s jejich pomocí vysvětlit).

Třetím typem metafor jsou metafory ontologické (6. kap., 39–46). Jde o případy, kdy bázi pro porozumění abstraktním jevům tvoří zkušenost s fyzickými objekty — entitami a substancemi. Např. zvyšování cen tak vidíme prostřednictvím substantiva *inflace* jako entitu, můžeme k ní jako k entitě referovat, identifikovat její různé aspekty, kvantifikovat ji, vidět ji jako příčinu apod. (a „věřit, že jí rozumíme“, 40). Zvláštním případem jsou metafory nádob: jejich základem je prožitek vlastního těla jako nádoby (*container*) s vnitřkem odděleným od zbytku světa; tělesný prožitek opozice uvnitř—vně pak promítáme i na jiné fyzické objekty (místnosti, domy) a na prostředí vůbec (srov. území a vymezování jeho hranic). Metafory nádob se dále často uplatňují při konceptualizaci událostí, činností, dějů a stavů, např.: *Už vypadl ze závodu. Je ponořen do práce.* Zvláštní variantou ontologické metafory je personifikace (7. kap., 47–48); kupř. metafora *INFLACE JE PROTIIVNÍK* může ospravedlnit různé politické a ekonomické akce, nepopulární kroky ze strany vlády apod.; personifikace tak přináší přijatelné a koherentní vysvětlení složitých procesů, kterým vlastně nerozumíme.

V 8. kap. (49–54) autoři pojednávají o metonymii, která představuje v organizaci naší zkušenosti další významný kategorizační činitel. Základní funkcí metafory je porozumění jedné věci z hlediska věci jiné, zatímco metonymie je primárně prostředkem reference. Jedna věc má zastupovat druhou (která je s ní v nějakém vztahu), ale současně má být zajištěno přesnější pochopení souvislostí. V případě specifické metonymie *ČÁST ZA CELEK* (*synekdochy*) je pro zastoupení celku k dispozici mnoho částí; výběr jedné určuje, na který aspekt chceme poukázat. Potřebujeme-li pro projekt *mladé bystré mozky*, je zřejmé, že nám jde o inteligentní lidi; vyjádření vidím tu *nové tváře* poukazuje k tradiční, kulturně ukotvené metonymii *TVÁŘ ZA ČLOVĚKA* apod. I metonymické pojmy jsou součástí naší běžné kognitivní výbavy (vycházejí z fyzických nebo kauzálních asociací), strukturují zkušenost, jsou kulturně zakotvené a podobně jako metafory nejsou nahodilé, ale systematické: *ČÁST ZA CELEK* (viz výše), *VÝROBCE ZA VÝROBEK* (koupil si *forda*), *MÍSTO ZA INSTITUCI* (*Bílý dům* na to neřiká nic), *ŘÍDÍCÍ ZA ŘÍZENÉHO* (*Napoleon* prohrál u Waterloo) aj.

Metafory i metonymie tvoří koherentní systémy: „zapadají do sebe“, bývají subkategoriemi jedné nadřazené kategorie: např. základní metafora *LÁSKA JE CESTA* může být reprezentována

vyjádřeními, která implikují různé typy cest za různých podmínek, různými dopravními prostředky (auto, vlak, loď). Nemusí tvořit jednotlivý obraz (být tzv. konzistentní), jsou však vždy koherentní: *douhá kamenitá cesta, křižovatka, slepá ulička, kola se točí na místě, vykolejení, ztroskotání, uvznutí na mělčině* (srov. 9. kap. Otevřené problémy metaforické koherence, 55–60). Pojmy jsou metaforicky strukturovány systematicky, většinou se však běžně využívá jen některých částí těchto „systémů“. Tak např. metafora TEORIE JSOU BUDOVY se uplatňuje jen prostřednictvím reference k základům nebo konstrukci (*zkonstruoval teorii*); řekne-li se však kupř. *jeho teorie má tisíce malých pokojičků a dlouhé klikaté chodby*, jde o realizaci běžné metaforu, která imaginativně využívá jejich částí obvykle nepoužívaných. Sice se zde vychází z našeho běžného konceptuálního systému, je však využit k novému způsobu myšlení o něčem (11. kap., 70–73). Kromě metaforicky strukturovaných pojmů typu TEORIE JSOU BUDOVY existují izolované případy metaforických vyjádření; takové metaforu jsou nesystematické, nestrukturují podstatně naše myšlení a činnosti: např. *pata/úpatí hory* implikuje metaforu HORA JE ČLOVĚK; ta je v naší kultuře jen okrajová, ale máme schopnost ji rozšířit: horolezci kupř. mluví o *ramenu hory*, horu lze *pokořit*; v komiksu se hory mohou nakreslit jako lidé s vrcholy coby hlavami.

Názvem 12. kap. se autoři ptají: na jakých základech stojí náš pojmový systém? (74–78). Je-li převážná část našeho konceptuálního systému strukturována metaforicky, rozumíme-li tedy většinu pojmů na základě jiných pojmů — čemu vlastně rozumíme přímo? Odpověď se odvíjí od základních prostorových pojmů, jež jsou dány naší tělesnou zkušeností: kdyby naše tělo mělo tvar koule a/nebo kdybychom žili mimo gravitační pole, co by znamenalo NAHOŘE? Vedle lidské tělesné, motoricko-smyslové zkušenosti je ovšem zásadní i zkušenost kulturní. Např. metaforu PRÁCE JE ZÁSOBA a ČAS JE ZÁSOBA (srov. 13. kap. Zakotvení strukturních metafor, 79–85) jsou ukotveny kulturně: vycházejí z orientace naší civilizace na kvantifikaci, měřitelnost, účelnost, zřetel k spotřebě — to jsou pak základní momenty pro konceptualizaci času i práce. 14. kap. (86–93) pojednává o příčinném působení, to se zčásti vynořuje ze zkušenosti přímo, zčásti je metaforické. „Přímo“ tu znamená znovu zejména fyzickou a prostorovou zkušenost: děti se poprvé poučí o příčinnosti, když si uvědomí možnost manipulovat předměty; prototypem příčinného působení je právě přímá manipulace. Prototypičnost příčinného působení je vymezena dvanácti vlastnostmi (např.: cílem agentu je změna stavu pacientu, změna je fyzická, [...], agens má plán, [...], dotýká se pacientu svým tělem nebo nástrojem apod.), které

prožíváme jako tzv. zkušenostní gestalt, tzn. že „soubor vlastností vyskytujících se společně je pro naši zkušenost základnější než jejich výskyt samostatný“ (88) a jsme je schopni nekonečně variovat a metaforicky rozšiřovat. Metafory s tím související jsou zobecnitelné jako: PŘEDMĚT VYCHÁZÍ Z LÁTKY (*vytvořil jsem sochu z hlíny*), LÁTKA VSTUPUJE DO PŘEDMĚTU (*voda se změnila v led*), TVORBA JE ZROZENÍ (*náš národ se zrodil z touhy po svobodě*) apod.

Další kapitoly se věnují různým aspektům koherence zkušenosti (a současně i pojmového systému). Struktura zkušenosti (podmiňující její koherenci) je založena na multidimenzionálních gestaltech: jde o způsoby její organizace do strukturovaných celků na základě jednotlivých dimenzí zkušenostní báze (účastníci, součásti, stadia, lineární posloupnosti, cíl), jež vycházejí z našeho pojmu já ve vztahu k ostatním bytostem, z prožitku ovládnutí těla a jeho součástí, manipulace s předměty a z motorických funkcí vůbec, z bazálních prožitků uspokojování potřeb apod. V jednotlivých metaforických konceptualizacích pak mohou být akcentovány pokaždé jiné z těchto dimenzí (15. kap., 94–102). Koherentnost zkušenosti a pojmového systému se uplatňuje i napříč několika metaforami. Účelem metafory je pochopení nějakého aspektu pojmu, podle potřeby je však možno na základě zkušenostních gestaltů i více metafor propojit, a tak usouvztažnit a hierarchizovat různé aspekty téhož pojmu. I to, co vypadá jako náhodný metaforický výraz, bývá vyložitelné jako součást celkového metaforického systému (16. kap., 103–112; 17. kap., 113–121).

To, co Lakoff a Johnson jako kognitivisté chápou jako vnitřně logicky strukturovanou pojmovou metaforu (*podepřel zed' — podepřel argumentaci*), vysvětlují lingvisté běžně buď jako abstrakci (tj. existenci samostatného, velmi obecného a abstraktního významu, který je neutrální vůči svým jednotlivým speciálním realizacím, tzn. že žádný z významů není chápán na základě jiného), nebo jako homonymii — použití téhož slova pro různé skutečnosti je náhodné, nemá žádnou vnitřní souvislost (18. kap., 122–130).

Badatelé zkoumající význam a tvůrci slovníků se nezajímají o to, jak pojům rozumíme na základě systematických metafor vycházejících ze zkušenosti, např. LÁSKA JE CESTA, LÁSKA JE ŠÍLENSTVÍ apod. Význam je pro ně zobecněním, vyjadřovaným ve slovnících v souvislosti s láskou např. jako cit, obliba, oddanost, poblouznění, resp. pohlavní žádost. Vlastnosti jevů chápou objektivisté jako inherentní, zatímco v kognitivismu se vychází z faktu, že rozumění (a významy) se rodí ze zkušenosti, tj. z našich interakcí se světem a s lidmi; tzn. že i vlastnosti, na jejichž základě definujeme, jsou dány interakčně.

Lakoff a Johnson odtud odvíjejí další velké téma kognitivismu — kategorizaci, navazující na pojetí Eleanor Roschové:² nechápu kategorii jako uzavřenou množinu (do níž něco patří a něco ne), ale na základě teorie prototypů (tj. v souladu s lidskou zkušeností). Existuje prototypické křeslo (s jasně vymezenými vlastnostmi — opěradlo, sedadlo, čtyři nohy, opěrky na ruce), od něhož se naše pojetí kategorie odvíjí, a pak jsou křesla neprototypická: nafukovací, zubařské, houpací, otáčivé, visuté. Kategorie nejsou uzavřené, lze je přirozeně rozšiřovat, díky metaforickému myšlení lze navíc naši zkušenost kategorizovat stále nově (19. kap. Definice a porozumění, 131–141; 20. kap. Jak mohou metafory dát formě význam, 142–154; 21. kap. Nový význam, 155–163 a 22. kap. Vytváření podobnosti, 164–172). I forma vyjádření může nést specifické metaforické významy (např. opakování či reduplikace realizují metaforu VÍCE FORMY JE VÍCE OBSAHU: *He is very very very tall. He is bi-i-i-i-i-g.*, 143), metaforická koherence se uplatňuje i v rovině gramatiky (např. NÁSTROJ JE SPOLEČNÍK: *Já a moje stará medvědobijka jsme spolu procourali hezký kousek téhle země*, 150).

Ve 23. a 24. kap. (173–175, 176–202) se autoři věnují problému pravdy a teoriím pravdivosti. Pravda je podle nich založena na porozumění a je vždy relativní vzhledem k určitému pojmovému systému (který je svou povahou metaforický): neexistuje tedy žádná objektivní či absolutní pravda. Tento názor ovšem neznamená kapitulaci před možností poznání a automatický příklon k subjektivismu. V této souvislosti je vysvětlena podstata tzv. mýtu objektivismu a mýtu subjektivismu (25. kap., 202–212). Naše kultura je nabízí ve vztahu k pravdě jako jediné dvě možné alternativy. Že jsou označeny jako mýty, neznamená podle autorů nic hanlivého: mýtus dává možnost, jak pochopit řád věcí, a lidé se bez něho neobejdou. Avšak objektivismus mýty i metaforami opovrhne jako něčím, co vylučuje kýženou „objektivní pravdivost“, a chce budít zdání, že sám mýtem není (203). „Strach z metafory“ (206) jako z něčeho, co implikuje fantazii a emoce a odvádí od racionality a pravdivého poznání k subjektivní iluzi, je po staletí součástí západního myšlení. Existuje však ještě třetí možná volba: „experienciální (zkušenostní) syntéza“ (209), v níž hraje podstatnou roli právě metafora, která spojuje rozum s fantazií. Zkušenostní přístup umožňuje překlenout propast mezi mýty absolutní nestrannosti a objektivitu na straně jedné a subjektivní intuice na straně druhé. Absolutní objektivita neexistuje, je však možná objektivita relativní (vzhledem k pojmovému a hodnotovému systému určité kultury). 26. kap. (213–227) pojednává o standardních, tj. objektivistických teoriích významu v západní

2 Srov. E. Rosch, Human Categorization, in: N. Warren (ed.), *Advances in Cross-Cultural Psychology* 1, London 1977, s. 1–72.

filozofii a lingvistice. Význam se tradičně chápe jako „objektivní“, tedy nezávislý na porozumění, odpoutaný od tělesnosti a od všeho lidského, matematizovatelný, abstraktní, s možností „arbitrární interpretace“, nezávislý na úzu. Toto pojetí významu vychází z teorie objektivní pravdy: významem věty jsou její pravdivostní podmínky. Význam je viděn jako složkový, resp. stavebnicový (rozložitelný na komponenty): pro objektivistu je „svět udělán ze stavebnicových kostek: definovatelných předmětů a jasně vytyčených inherentních vlastností a relací“ (220) a stejný charakter mají i jazykové výrazy (chápané jako předměty). Zkoumání stavebnicové struktury a inherentních vlastností jednotlivých částí a složek jazyka se tradičně nazývá gramatika; v tomto tradičním konceptu stojí lidské porozumění stranou, zkoumání gramatiky je na něm nezávislé. Komunikace je pak viděna v dimenzích tzv. „potrubní metafory“³: významy jsou předměty neměnně a „objektivně“ uložené v jiných předmětech (slozech); ty jsou posílány od mluvčího k posluchači a případné neporozumění je věcí subjektivních chyb. 27. kap. Jak metafora prozrazuje omezení mýtu objektivismu (228–240), konstatuje, že tento mýtus, jakož i mýtus subjektivismu vycházejí ze snahy překonat pocit odtržení člověka od světa. Objektivismus směřuje k vizi úspěšného ovládnutí prostředí (jak to vyjadřují metafory VĚDĚNÍ JE SÍLA, VĚDA DÁVÁ VLÁDU NAD PŘÍRODOU), subjektivismus chce naopak odcizení překonat orientací na vnitřní svět individuality, ve vztahu ke světu volí pasivní oddání se. Obojí přístup implikuje jisté pojetí pravdy a specificky determinuje povahu poznání. Jako třetí cestu autoři nabízejí experiencialismus (29. kap., 244–246), kladoucí v souvislosti s porozuměním důraz na neustálou interakci člověka a prostředí (jiných lidí), která vychází z tělesné zkušenosti a je ukotvena i kulturně. Na jejím základě vznikají tzv. zkušenostní gestalty, tvořící koherentní strukturu, v jejímž rámci se gestalty z jedné oblasti používají pro metaforickou strukturaci oblastí jiných. Poznání a porozumění se tedy rodí ze zkušenosti vlastního fungování ve světě (30. kap., 247–255). Reflexe a rozvíjení těchto principů by měly vést mimo jiné k pružnější interpersonální komunikaci i hlubšímu sebeporozumění. Máme totiž potřebu hledat, co sjednocuje naše vlastní rozmanité životní zkušenosti, „abychom svému životu dodali koherence“ (250), hledáme „osobní metafory, které dávají našemu životu smysl“ (251). Druhem metaforicky se re-alizujícího zkušenostního gestaltu je také rituál (jak osobní, tak sdílený, jehož prostřednictvím se předávají kulturní hodnoty). Metafory ovšem ovlivňují i naši estetickou zkušenost: „nové metafory jsou s to vytvářet nová porozumění, a tedy i nové skutečnosti“. V poezii „je jazyk médiem, skrze něž se vytvářejí nové

³ Srov. M. Reddy, *The Conduit Metaphor*, in: A. Ortony (ed.), *Metaphor and Thought*, Cambridge 1979, s. 284–324.

pojmové metafory“ (253), nové způsoby strukturace skutečnosti, nové koherence. Metaforickými konceptualizacemi je prostoupena politika (254), jen metaforicky lze chápat pojmy SVOBODA, ROVNOST, BEZPEČÍ, EKONOMICKÁ NEZÁVISLOST apod. Ideologické zneužití metafory vede k degradaci člověka, k manipulaci, „vykořisťování lidí skrze metaforu“ (metafora PRÁCE JE PŘIROZENÝ ZDROJ PROSTŘEDKŮ).

Díky zkušenostně založenému zkoumání metafory lze spatřit z odstupe meze „pravd“ jednoho jazyka a jedné kultury. „Dívat se za metaforu“ je ovšem možné „pouze s pomocí jiných metafor“ (257). Schopnost postihnout zkušenost prostřednictvím metafor je jako jakýsi náš smysl, jako zrak, hmat nebo sluch, umožňující vnímat a používat převážnou většinu světa.

Kniha, která se po svém vydání stala bestsellerem, je považována za jednu ze zakladatelských — a dodnes základních — prací kognitivní lingvistiky. V opozici k objektivismu a formalismu v jazykovědě, nedostatečnému zřeteli ke zkušenosti při studiu významu (a konkrétně zejm. v opozici k Chomského generativní lingvistice) autoři ukazují možnost zkoumání jazyka jakožto konceptuálního systému, a to v široké mezioborové perspektivě. Jazyk je tu ve vztahu k bádání nejen cílem, ale současně i prostředkem: usiluje se o poznání lidské mysli, v centru pozornosti stojí způsoby konceptualizace, organizace zkušenosti, prožívání, hodnocení, a vůbec způsob našeho bytí ve světě, tak jak se jeví v jazyce a z jazyka (ale i v dalších systémech, jako je rituál, politika, umění, morálka).⁴

V kontextu literární vědy, kam kognitivismus v posledních letech silně expanduje, lze zdůraznit souvislost s recepční estetikou (zkoumání recepce uměleckého textu je dovedeno ke zkoumání samých předpokladů rozumění jazyku a kognitivních i zkušenostních struktur vůbec)⁵. Akcentování „předporozumění“, jak je uloženo v jazyce, spojuje kognitivní lingvistiku s východisky hermeneutickými; zásadní úloha tělesnosti jako perspektivy jevení se a zjevnosti světa je (společně s důrazem na to, že svět se otevírá v jazyce) základním východiskem fenomenologie.

Kniha se nezabývá pouze kognitivní důsažností metafory: předznamenává mnohé z toho, co pak autoři a jejich pokračovatelé dále rozvíjejí. Už zde jsou vytyčeny základní postuláty a předestřena hlavní témata kognitivní lingvistiky: kromě zkušenostního realismu (experencialismu) jako východiska to je zejm. zásadní role tělesnosti v konceptualizačních procesech.⁶ Dalším velkým tématem je pak problematika kategorizace⁷ a dále specifika metaforické konceptualizace v různých oblastech lidské zkušenosti (politika, morálka). Extenzi a variantnost metafory

4 V souvislosti s pohledem na jazyk jako konceptuální systém uvádějí autoři jako své inspirátory a předchůdce představitele americké etnolingvistiky Edwarda Sapira a Benjamina Lee Whorfa; mohli bychom však připomenout i německou romantickou filozofii, reprezentovanou hlavně Wilhelmem von Humboldtem, také Ernsta Cassirera a další. Co se týče kategorizace, odvolávají se autoři zejména na Eleanor Roschovou (pojem prototypu) a dále mj. na Ludwiga Wittgensteina (rodinné podobnosti). Pojem zkušenostní gestalt je inspirován zejména sémantikou rámců Charlese J. Fillmora.

5 Srov. doslov J. Trávnička in: M. Turner, *Literární mysl. O původu myšlení a jazyka*, Brno 2005, s. 247–270.

6 Dále rozvinutá v Johnsonově knize *Body in the Mind* (1987), v níž autor dospívá k strukturám obecnějším, než je konceptuální metafora, pracuje s pojmem představové schéma, image schema, které je uloženo v našich myslích velmi hluboko, snad prekonceptuálně.

7 Řešena později podrobně v Lakoffově knize *Ženy, oheň a nebezpečné věci*, Praha 2006 [1987].

v oblasti poezie návazně vysvětluje a možnosti kognitivně orientované poetiky ukazuje v interpretacích konkrétních básnických textů kniha George Lakoffa a Marka Turnera *More than Cool Reason* (1989).⁸

Vydání

Metaphors We Live By, Chicago 1980, 1981, 1985, 1992, 1994, 1996, 1998, 1999, 2003, 2007, 2008, 2011. *Metafora e vita quotidiana*, Roma 1982; Milano 1998, 2004, 2007. *Les Métaphores dans la vie quotidienne*, Paris 1985, 2005. *Metáforas de la vida cotidiana*, Madrid 1986, 1995, 1998, 2001, 2004, 2009. *Metafory, kotorymi my živjom*, Moskva 1987, 2004, 2008. *Metafory v naszym žyciu*, Warszawa 1988. *Leben in Metaphern*, Heidelberg 1997, 1998, 2000, 2003, 2004, 2007, 2008, 2011. *Hverdagens metaforer*, København 2002, 2005. **Metafory, kterými žijeme, Brno 2002** (z tohoto vyd. citováno). *Hverdagslivets metaforer*, Oslo 2003. *Ho metaphorikos logos*, Thesalonike 2005. *Metaforlar-Hayat, Anlam ve Dil*, Istanbul 2005. Čínské vyd., Tchaj-Pej 2006. Japonské vyd., Tokio 2007.

Literatura

A. Wierzbicka, *Metaphors Linguists Live By*. Lakoff & Johnson contra Aristotle, *Papers in Linguistics* 1986, č. 2, s. 287–313. E. Romero – B. Soria, *Cognitive Metaphor Theory Revisited*, *Journal of Literary Semantics* 2005, č. 1, s. 1–21.

George Lakoff (1941)

Profesor lingvistiky na University of California, Berkeley. Žák a později oponent Noama Chomského. Jeden ze zakladatelů kognitivní lingvistiky, zabývá se obecnými principy kognitivní vědy (ve srovnání s „tradiční“ euroamerickou filozofií a lingvistikou), zkoumá způsoby organizace konceptuálního systému, zejm. metaforu a kategorizaci, vychází ze zkušenostního realismu. Zabývá se filozofickými implikacemi kognitivismu, ale i povahou konceptuálních metafor v poezii, matematice, politice (též jejich konkrétními interpretacemi). Známa je jeho politická angažovanost (výklady metafor používaných v souvislosti s aktuální americkou zahraniční politikou). Založil a vede multidisciplinární tým pro výzkum neurálních struktur (věnuje se tzv. neurální teorii jazyka). Další díla: *Women, Fire, and Dangerous Things. What Categories Reveal about the Mind* (1987), *More Than Cool Reason. A Field Guide to Poetic Metaphor* (1989, s M. Turnerem), *Moral*

⁸ M. Turner pak v knize *Literární mysl* (Brno 2005 [1996]) dovádí (s využitím východisek a pojmů z *Metafor, kterými žijeme*) teorii metaforických konceptualizací ještě dál, když konstatuje, že stejnou důležitostí jako metafora mají v našem konceptuálním systému příběh a parabola, že význam se odehrává v analogiích: a je výsledkem faktu, že myslíme nejen „v metaforách“, ale také „v příbězích“.

Politics. What Conservatives Know that Liberals Don't (1996), *Philosophy in the Flesh. The Embodied Mind and its Challenge to Western Thought* (1999, s M. Johnsonem), *Where Mathematics Comes From. How the Embodied Mind Brings Mathematics into Being* (2000, s R. Núñezem), *Don't Think of an Elephant. Know Your Values and Frame the Debate. the Essential Guide for Progressives* (2004).

České překlady

Ženy, oheň a nebezpečné věci. Co kategorie vypovídají o naší mysli (2006).

Mark Johnson (1949)

Profesor filozofie na University of Oregon, Eugene, USA. Zabývá se kognitivní vědou (zejm. vzorci tělesné zkušenosti, které se uplatňují v našem vztahu ke světu jako tzv. představová schémata, *image schemas*) a jejichmi průniky s filozofií, etikou a estetikou. Další díla: *Philosophical Perspectives on Metaphor* (1981), *The Body in the Mind. The Bodily Basis of Meaning, Imagination, and Reason* (1987), *Moral Imagination. Implication of Cognitive Science for Ethics* (1993), *Philosophy in the Flesh. The Embodied Mind and its Challenge to Western Thought* (1999, s G. Lakoffem).

/iv/